

СТРАТЕГІЧНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ  
МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В ЧАС ВІЙНИSTRATEGIC CHALLENGES OF DAIRY  
INDUSTRY DEVELOPMENT UKRAINE DURING THE WAR

У статті розглянуто основні стратегічні виклики розвитку молочної галузі України в час війни. Зокрема, у перші місяці війни на територіях бойових дій загинуло тисячі поголів'я корів у сільськогосподарських господарствах, була пошкоджена інфраструктура та порушена логістика. Внаслідок зростання вартості молочної сировини молокопереробні підприємства змушені були підвищувати ціни на свою продукцію. Для виходу на світовий ринок виробники повинні дотримуватися міжнародних стандартів безпеки і якості молочної продукції, а це вимагає додаткових витрат на використання інноваційних технологій як у виробництві молочної сировини, так і при її переробці. Зниження купівельної спроможності населення та зменшення чисельності українців є вагомими викликами, що впливає на попит на молоко-продукцію. Нерівні умови функціонування великих промислових господарств і господарств населення створюють ризики для останніх у доступності фінансових коштів на оновлення генетики корів та технології виробництва молочної продукції. Незважаючи на виклики, які постали під час війни Україна має значний потенціал для розвитку молочної галузі і після війни може стати домінуючим учасником європейської молочної галузі.

**Ключові слова:** молоко, поголів'я корів, ціна, молочна галузь, молочна продукція, стратегічні виклики.

The article examines the main strategic challenges to the development of the dairy industry in Ukraine during the war. The start of the full-scale Russian invasion became a serious test for the dairy industry in Ukraine: the war affected all stages of milk production and processing. In particular, in the first months of the war, thousands of cows died in agricultural farms in the areas of military action. As a result, milk production and, accordingly, milk processing products decreased. Infrastructure was also damaged and logistics were disrupted. The lack of feed and veterinary drugs led to a decrease in animal productivity, and in some frontline areas forced farms to slaughter cows for meat in order to avoid huge losses. As a result of the increase in the cost of dairy raw materials, milk processing enterprises were forced to raise prices for their products. A significant challenge to the development of the dairy industry is the growth of the shadow sector for milk processing. The desire of producers to sell dairy products for export forces them to comply with international standards for the safety and quality of dairy products. And this, in turn, requires additional costs for the installation of innovative technologies both in the production of dairy raw materials and in its processing. The decrease in the purchasing power of the population and the decrease in the number of Ukrainians are significant factors in the decrease in demand for dairy products, and, accordingly, in the income of producers. Unequal conditions for the functioning of large industrial and household farms create risks for the latter in the availability of financial resources for updating the genetics of cows and production technology. State regulation of the dairy industry should stimulate farms and milk processing enterprises by abolishing the value-added tax on farm equipment and significantly reducing it for processors of raw milk, introducing preferential lending and state interventions in the event of sharp fluctuations in milk prices to stabilize price fluctuations in the market. Despite the challenges that arose during the war, Ukraine has significant potential for the development of the dairy industry and after the war can become a dominant participant in the European dairy industry.

**Keywords:** milk, number of cows, price, dairy industry, dairy products, strategic challenges.

УДК 332.05:636.2.034

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct81-6>

**Лотиш О.Я.**

к.е.н., доцент,  
доцент кафедри економіки  
та економічної теорії,  
Західноукраїнський національний  
університет

**Lotysh Oksana**

West Ukrainian National University

**Постановка проблеми.** Молочна продукція є важливою складовою споживчого кошика для більшості українців. Однак ця галузь в нашій країні в останні роки зазнає значних змін, зумовлених воєнною агресією росії, запитами споживачів та зовнішньоекономічною ситуацією. До початку війни молочний сектор України процвітав, і його розвиток забезпечували як промислові, так і домашні господарства. Однак тривалі бойові дії створили величезні перешкоди розвитку молочного ринку. Незважаючи на труднощі, галузь продемонструвала стійкість і розширення. У зв'язку з цим актуальності набувають питання стратегічних викликів розвитку молочної галузі при виробництві та переробці молочної сировини як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках молокопродуктів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання ефективного розвитку молочної галузі досліджували такі вітчизняні науковці як В.М. Івченко, О.М. Полонська, М.Р. Гладій, О.П. Просович, Т.Г. Дудар, В.Н. Зимовець, М.М. Ільчук, О.В. О.М. Шпичак. Однак проблеми, які виникли внаслідок розв'язаної росією війни проти нашої країни висунули на перше місце пошук шляхів вирішення викликів і загроз для галузі, що в силу певних об'єктивних причин, залишаються недостатньо дослідженими. Саме це і визначило актуальність та мету статті.

**Постановка завдання.** Метою статті є проведення аналізу стану молочної галузі України в умовах російської військової агресії, виявлення ризиків для розвитку вітчизняного ринку молокопродукції. Завданнями статті є дослідження стану сировинної

бази та переробного сектору молочної галузі в Україні, виокремлення викликів і загроз функціонування підприємств молочної галузі в умовах війни.

**Виклад основного матеріалу дослідження.**

Молочна промисловість України на сьогодні переживає значні втрати поголів'я корів та виробництва молочної продукції. Впродовж 2022–2024 рр. галузь приймає всі виклики сучасності, намагаючись повсякчас адаптуватися і трансформуватися. До початку війни 24 лютого 2022 р. за останні 10 років в молочній галузі України спостерігалась тенденція до зменшення поголів'я корів, хоча обсяги виробленого ними молока практично не змінювалися за рахунок росту продуктивності корів. Початок повномасштабного вторгнення росії став серйозним випробуванням для молочної галузі України: війна вплинула на всі етапи виробництва та переробки молока. На початок 2024 р. війна призвела до втрат 238 тис. голів великої рогатої худоби. «Найбільшим джерелом втрат у тваринництві є зменшення виробництва молока, що призвело до непрямих втрат у розмірі 2,9 мільярда доларів США впродовж трьох років. Очікується, що річне виробництво молока зменшилося на 1,3 млн тон через скорочення поголів'я, а додаткове зниження продуктивності призвело до подальшого зниження річного виробництва молока на 1,4 млн тон» [1]. Враховуючи, що на початку війни галузь втратила майже 40 переробних заводів на окупованих територіях, то на сьогодні ще функціонує 120 підприємств, які виробляють молочну продукцію. «Основними проблемами стали зменшення поголів'я, зниження надойів, пошкодження інфраструктури та порушення логістики. Особливо постраждали прифронтові території, де господарства були змушені забивати худобу через нестачу кормів і ветеринарних препаратів» [2]. Однак незважаючи на усі труднощі молочна галузь залишається у ТОП-3 переробних галузей харчової промисловості, які мають найбільший річний оборот.

Нами здійснена спроба виокремити стратегічні виклики розвитку молочної галузі України у період війни. Зокрема до них можна віднести:

1. Зменшення поголів'я корів у тваринництві.

Впродовж 1991–2024 рр. сукупне поголів'я корів в Україні (рис. 1) зменшилося майже у 6,7 разів (із 8527,6 тис. голів у 1991 р. до 1262,9 тис. голів у 2024 р.). За довоєнний період 2015–2021 рр. поголів'я зменшилося на 26 % (з 2262,7 тис. голів у 2015 р. до 1673 тис. голів у 2021 р.). У розрізі господарств за аналогічний період можна відмітити, що у сільськогосподарських підприємствах зменшення склало 9,4 % (з 467,8 до 423,9 тис. голів), а у господарствах населення – 28 % (з 1733,5 до 1249,1 тис. голів).

За період воєнної агресії росії тваринницька галузь зазнала значних втрат: за 2,5 роки війни поголів'я корів у промислових виробників зменшилося на 10 % (42,4 тис. голів), а в господарствах населення на 21 % (238,7 тис. голів).

Характерна для прифронтових територій ситуація – втрата значної кількості ВРХ внаслідок обстрілів російськими військами. Тварин, які зазнали поранень, відправляли на забій, а через погіршення годівлі знизилася їхня репродуктивність та стан здоров'я. У критичних регіонах, таких як Харківська, Сумська та Чернігівська області, втрати могли складати близько 50 %. Натомість в інших регіонах завдяки релокації підприємств спостерігається зростання чисельності великої рогатої худоби. Зокрема, понад половина поголів'я України сконцентрована в Хмельницькій, Вінницькій, Полтавській, Тернопільській та Житомирській областях [4].

2. Зменшення виробництва молока у домогосподарствах.

Статистика показує, що сукупне виробництво молока у всіх типах господарств зменшилося лише на 4,3 % (з 7767,7 до 7430,4 тис. тонн) між 2022 р. і 2023 р., незважаючи на скорочення кількості товарних корів на 12,4 % (з 1544 до 1352 тис.



Рис. 1. Динаміка поголів'я корів в Україні за 1991–2024 рр., тис. голів

Джерело: [3]

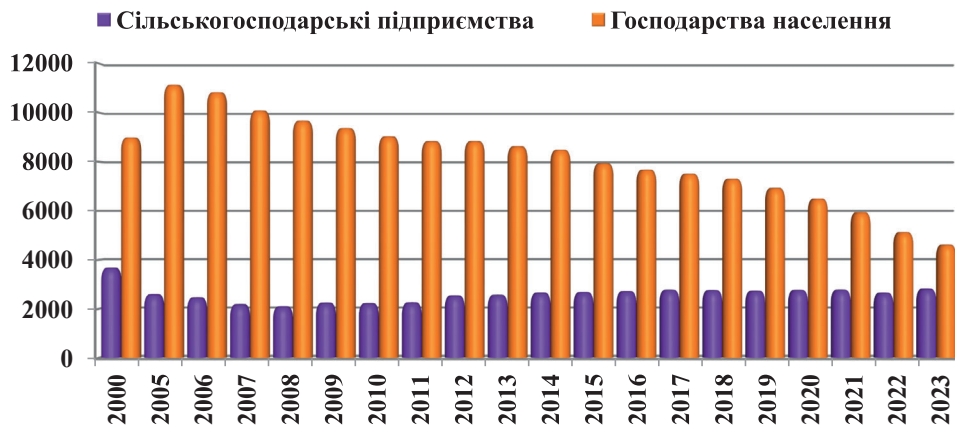


Рис. 2. Динаміка виробництва молока різними категоріями господарств в Україні за 2000–2023 рр., тис. тонн

Джерело: [3]

голів). Це говорить про підвищення ефективності та продуктивності серед уцілілих стад [3]. Варто зазначити, що через суттєве скорочення поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах обсяг виробленого ними молока у 2015–2021 рр. практично не змінювався та коливався в межах 2,67–2,77 млн. тонн (рис. 2). У перший рік війни ці виробники змогли зберегти обсяги виробництва молока довоєнного рівня, а у 2023 р. навіть збільшили виробництво молока на 165,7 тис. тонн (6,3 %) порівняно із 2022 р. при зменшенні поголів'я корів на 30,4 тис. голів (7,2 %).

Профіль топ-5 молочних областей змінився: на 1 січня 2024 лідерами стали Полтавська, Черкаська, Чернігівська, Київська та Вінницька області, котрі утримували 51,4 % промислових корів України та забезпечували 72,5 % надходжень молока від молочнотоварних ферм на переробку. Галузь зазнала втрат і в кількості ферм: напередодні повномасштабного вторгнення в Україні працювало 1781 господарство з виробництва молока, за підсумками 2022 р. їхня кількість зменшилась до 1440 господарств, а за підсумками 2023 р. працювало лише 1309 підприємств [5].

Зовсім протилежна тенденція спостерігається у господарствах населення: виробництво молока за 2015–2021 рр. зменшилося на 2000 тис. тонн (25 %) при зменшенні поголів'я корів на 484,4 тис. голів (28 %). У період війни обсяги виробництва молока у домогосподарствах зменшилися ще на 13,8 % у 2022 р. і на 9,8 % у 2023 р.

Незважаючи на зменшення поголів'я стада, збільшення виробництва молока в Україні демонструє потужний потенціал ефективності та стійкості. Це може призвести до більш сталого постачання молочних продуктів у всьому світі. Україна завжди була країною, орієнтованою на сільське господарство, і її відновлення та зростання виробництва молочної продукції свідчить про те, що вона готова бути важливим учасником європейського та світового ринків.

3. Зниження продуктивності корів у господарствах населення.

Зростання виробництва молока у промислових виробників стало можливим завдяки суттєвому зростанню продуктивності корів. Так за період 2010–2021 рр. продуктивність корів у сільськогосподарських підприємствах зростає на 74 % – з 3975 кг у 2010 р. до 6863 кг на 1 голову у 2021 р. (табл. 1).

У 2022 р. офіційна статистика зафіксувала зниження продуктивності корів, що цілком логічно для періоду військового стану через шок тварин від вибухів та інших проблем зі здоров'ям. Проте у 2023 р. відбулося збільшення продуктивності корів на 7 % у господарствах усіх категорій, при цьому у сільськогосподарських виробників удій

Таблиця 1  
Середній річний удій молока від 1 корови, кг

Роки	Господарства усіх категорій	З них	
		Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення
1990	2863	2941	2637
2000	2359	1588	2960
2007	3665	3131	3804
2008	3793	3366	3903
2009	4049	3893	4090
2010	4082	3975	4110
2011	4174	4109	4192
2012	4361	4676	4276
2013	4446	4827	4343
2014	4508	5027	4363
2015	4644	5352	4437
2019	4976	6101	4630
2020	5129	6634	4666
2021	5155	6863	4604
2022	5119	6611	4569
2023	5476	7568	4664

Джерело: [3]

молока на 1 корову збільшився на 957 кг (14,5 %), а у домогосподарствах удій зріс лише на 95 кг (2,1 %). Основними причинами значно нижчої продуктивності корів у домогосподарствах є нестача фінансових коштів, необхідних для модернізації ферм, і низька генетика корів.

Дослідження, проведені в рамках швейцарсько-українського проекту «Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України» показали, що регіони, в яких розташовані великі аграрні компанії і переробники молока (ІМК, «Терра Фуд», «Молочний альянс», «ВіммБілл-Данн», «Молокія»), є лідерами з надою молока в Україні. «Ці компанії мали можливість інвестувати в сучасні технології та породи корів із високою молочною продуктивністю. В регіонах, де переважають малі фермерські господарства, середня продуктивність корів мала критично низькі показники, подекуди на рівні країн Африки» [2].

4. Зростання вартості молочної сировини (цінові коливання).

В результаті зменшення поголів'я корів, неможливості забезпечити оптимальні умови утримання корів та зниження продуктивності у домогосподарствах молочна галузь відчула цінові коливання при закупівлі молочної сировини (рис. 3). Впродовж

останніх двох років спостерігалось поступове зростання цін на молоко як у промислових виробників, так і у домогосподарствах. Проте динаміка зміни закупівельних цін на молоко показує, що зростання вартості молочної сировини вищого і першого сортів у сільськогосподарських виробників відбувалося швидшими темпами, ніж на молоко другого сорту у господарствах населення.

Зростання ціни на молоко вищого і першого сорту склало 40–42 % (з 12,2 грн. до 17,1 грн. та з 11,2 грн. до 15,9 грн. відповідно з серпня 2023 р. до жовтня 2024 р.), натомість ціна на молоко у домогосподарствах зростає лише на 6 % (з 8,3 грн. у серпні 2023 р. до 8,8 грн. у жовтні 2024 р.). Це можна пояснити тим, що у домогосподарствах якість молока є значно нижчою порівняно з промисловими виробниками через відсутність фінансових коштів, спрямованих на покращення умов утримання тварин та генетики поголів'я корів. Крім того, зростання вартості енергоносіїв, сезонне зниження виробництва молока, зростання вартості пального та зростання попиту переробних підприємств в осінньо-зимовий період також мають значний вплив на подальше зростання цін на молоко.

За 2024 р. серед зарубіжних виробників молока ціна на молоко в Україні є найменшою серед представлених на рис. 4: у серпні 2024 р. вона склала

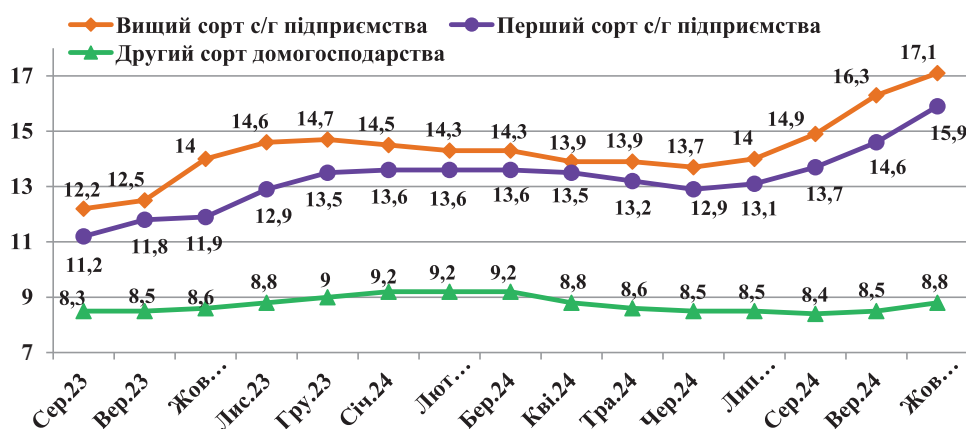


Рис. 3. Динаміка закупівельних цін на молоко в Україні у 2023–2024 рр. (грн. за 1 кг)

Джерело: [2; 6]

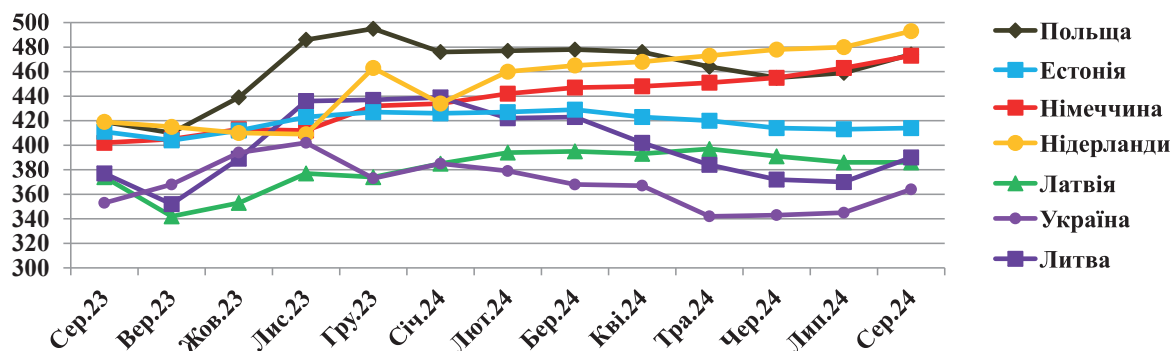


Рис. 4. Динаміка цін на молоко у країнах ЄС у 2023–2024 рр. (€ за 1 тону)

Джерело: [7]



364€ за 1 тону, в той час як у Польщі – 474€, Нідерландах – 493€, Німеччині – 473€, Латвії – 386€, Литві – 390€, Естонії – 414€. За вказаний період найвища ціна на українське молоко була у листопаді 2023 р. – 402€. Лідерами по зростанню цін на молоко є Нідерланди, Німеччина та Польща.

В свою чергу зростання закупівельних цін на сире молоко приводить до збільшення вартості продукції переробки молока (масло, цільномолочна продукція).

5. Зростання тіньового сектору з переробки молока.

Сьогодні, за оцінками експертів спілки молочних переробників виробничі потужності молокозаводів завантажені на 50–60 %. Тому молочна галузь є недовантажена і має можливості переробляти удвічі більше молочної сировини і відповідно виробляти молокопродукції. Сьогодні в Україні 800 тис. тонн молока переробляється на тіньовому ринку, а це близько 20 % від усього виробленого обсягу. Цьогоріч планується переробити 3,2 млн тонн сировини. Про це повідомив голова ради директорів Спілки молочних підприємств України Вадим Чагаровський. За його словами, державі потрібно подумати, щоб замість підняття податків потрібно боротися з тіньовим ринком. У компанії «Укрпродукт», яка є лідером з виробництва плавлених сирів, зазначають, що фальсифікація молочної продукції залишається великою проблемою, яка жодним чином не вирішується державою.

6. Підвищення вимог до якості молочної сировини та молокопродукції.

На сьогодні у молочній галузі запроваджуються високі стандарти безпеки та якості сирого молока, що, в свою чергу, визначає якість молочної

продукції, і є нормою для світових виробників. У структурі надходжень сирого молока впродовж воєнного періоду зростає частка молока екстра та першого ґатунку, що підвищує безпечність і якість молокопродукції (рис. 5).

За результатами 2023 р. питома вага молока екстра ґатунку зросла на 8 % порівняно із 2022 р. і склала майже половину усіх надходжень на переробку. Проте частка молока вищого і першого ґатунку зменшилась на 4 % та 5 % відповідно, а частка молока другого ґатунку майже на змінилась. Показовим є те, що серед виробників молока зростає кількість сертифікованих органічних підприємств. Від 2009 р. до 2024 р. кількість сертифікованих органічних господарств зросла з 2 до 6, але при цьому, завдяки крупним органічним об'єктам у Північному регіоні, поголів'я корів в сертифікованих органічних фермах зросло більше ніж у 12 разів (з 221 до 2823 голови), а виробництво органічного молока – у понад 20 разів (з 0,77 до 18,9 тис. тонн). Цікаво, що частка органічного у загальному обсязі молока України знаходиться майже на рівні із низкою країн ЄС, зокрема Польщею. Загальна частка органічного молока в ЄС досі невисока, попри значну фінансову підтримку, найперше, з програм CAP, – на рівні 3,7 %. Хоча є лідери з часткою органічного молока понад 10 %, а 75 % всього органічного молока ЄС виробляють Німеччина, Франція, Данія, Австрія та Італія [8].

7. Зниження купівельної спроможності населення.

Одним із чинників зменшення попиту на молокопродукцію в Україні є зростання її вартості. За розрахунками аналітиків третину добового раціону

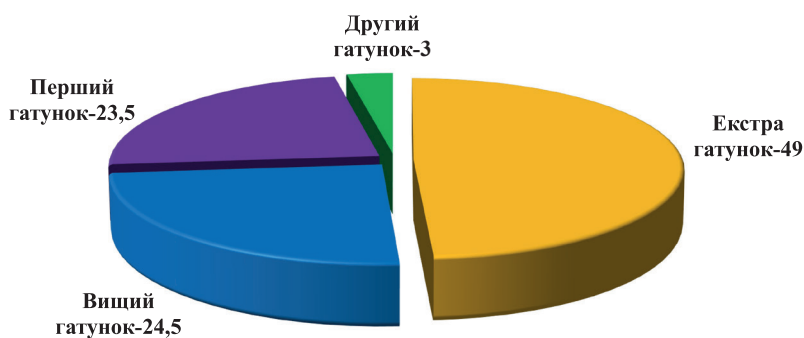


Рис. 5. Структура молока на переробку за ґатунками у 2023 р.

Джерело: [8]

Таблиця 2

Динаміка споживання молока населенням в Україні за 2014–2024 рр.

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Споживання молока на 1 особу, кг/рік	222,8	209,8	209,5	200,0	197,7	200,5	201,9	201,5	200,2	197,4	196,0
Частка рід рекомендованої норми споживання, %	58,6	55,2	55,1	52,6	52,0	52,8	53,1	53,0	52,7	51,9	51,6

Джерело: [3]

українців становить молоко та молочні продукти. Однак споживання таких продуктів складає лише 50 % від науково обґрунтованої норми, яка становить 380 кг/рік. За останні 10 років споживання молокопродукції було найвищим у 2014 р. і становило 222,8 кг/рік на одну особу. На кінець 2024 р. споживання молочної продукції склало 196 кг на 1 особу (на 12 % менше, ніж у 2021 р.), що становить 51,6 % від норми.

При незначному зростанні рівня доходів населення і суттєвому зростанні цін на молочну продукцію, відбулося зниження купівельної спроможності населення. Саме цим можна пояснити високу питому вагу витрат на продукти харчування, яка в Україні у 2019 р. була однією з найвищих у світі – понад 40 %, в тому числі на молочні продукти – 14 %.

8. Недостатня підтримка малих ферм і переробників молока.

Недостатня підтримка фермерських господарств з утриманням молочного поголів'я та переробників молока має негативний вплив на їхній розвиток в умовах війни та нестабільності економічного середовища в країні. Вважаємо за доцільне спрямувати зусилля державних інституцій у таких напрямках:

- запровадження дотацій для молочного скотарства, зокрема скасування податку на додану вартість для на ввезення обладнання для молочних ферм;

- стимулювання глибокої переробки молока з використанням інноваційних технологій. Для цього необхідно запровадити безпроцентні кредити на модернізацію новітнього устаткування;

- знизити ставку податку на додану вартість для виробників молочної продукції з 20 % до 5–8 %, щоб дати можливість малозабезпеченим верствам населення купляти якісну молочну продукцію;

- запровадження державних інтервенцій у випадку різкого коливання цін на молоко продукції з метою закупівлі молочної сировини для стабілізації цін на ринку. Прикладом є Європейський Союз, де створюється стабілізаційний фонд, який закуповує сухе молоко за вищою ціною для того, щоб виробники могли продати молоко дорожче, коли ціна на нього падає, і дешевше, коли вартість молока різко зростає.

Розвиток молочної галузі України є не тільки внутрішнім досягненням, але і потенційно може стимулювати стабільність ринку та інновації у світі. Її вплив на міжнародну торгівлю та ринкову кон'юнктуру на молочну продукцію є передумовою для більш збалансованого та стійкого глобального молочного сектору. Україна має значний потенціал для розвитку молочної галузі і після війни може стати домінуючим учасником європейської молочної галузі. У перспективі десятиліття Україна може збільшити виробництво та переробку молока для

експорту на ринки країн Африки та Азії, куди ця продукція активно постачалася до війни. Завдяки державній підтримці в освіті, технічних удосконаленнях та економічних ініціативах майбутнє для українських виробників молочної продукції виглядає яскравим. Наполегливість, виявлена впродовж воєнних років демонструє їх здатність відновлюватися та процвітати в конкурентному середовищі.

**Висновки.** На основі проведеного аналізу існуючих стратегічних викликів молочної галузі України в період війни можна зробити висновок, що наша країна має високий потенціал розвитку галузі та потребує нових рішень для покращення сировинної бази. Зокрема, залишаються актуальними питання розробки нової методики ціноутворення, пошуку альтернативних способів зниження витрат, ефективного планування та контролю витрат, обмеженої доступності фінансування для модернізації існуючих господарств та молокопереробних підприємств, високого податкового навантаження, недостатньої державної підтримки виробників молокопродукції, політичної, економічної та військової нестабільності.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. URL: [https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3\\_ukr.pdf](https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf) (дата звернення: 10.11.2024)

2. Молочна галузь: виклики й прогнози URL: <https://agrotimes.ua/article/molochna-galuz-vykylyk-j-prognozy/> (дата звернення: 10.11.2024)

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.11.2024)

4. Вплив війни на молочну галузь України: збитки, втрати та виклики в умовах конфлікту. URL: <https://zaborona.com/vplyv-vijny-na-molochnu-galuzukrayiny-zbytky-vtraty-ta-vykylyk/> (дата звернення: 08.11.2024)

5. До Всесвітнього дня молока – оновлена Молочна карта України 2024. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/do-vsесvitnogo-dna-moloka-onovlena-molocna-karta-ukraini-2024> (дата звернення: 16.11.2024)

6. Аналітичні дослідження цінкових тенденцій у сфері закупівлі великої рогатої худоби, свиней і молока в Україні та країнах ЄС/ В.М. Івченко, О.М. Полонська, А.Л. Солошонок та ін. Київ: НДІ «Укрупропромпродуктивність». 2024. 26 с. URL: <https://uapp.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/zakupivelnii-cini-na-vrh-svinej-moloko-u-zhovtni-2024.pdf>. (дата звернення: 14.11.2024)

7. Середня ціна на молоко у деяких країнах світу. URL: <http://milkua.info/uk> (дата звернення: 22.11.2024)

8. Частка екстра-ґатунку росте в структурі переробки молока. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/castka-ekstra-gatunku-roste-v-strukturii-pererobki-moloka> (дата звернення: 24.11.2024)

9. Івченко В.М., Зірзак О.С., Солошонок А.Л., Полонська О.М. Тенденції розвитку молочного

ринку України в умовах сьогодення. *Food Industry Economics*. 2024. Том 16. №1. С. 13–25. URL: <https://journals.ontu.edu.ua/index.php/fie/article/view/2887/3036> (дата звернення: 16.11.2024)

10. Гладій М.Р., Просович О.П. Сучасний стан та перспективи розвитку молочної галузі України. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління» 2022. № 6 (2). С. 20–31. URL: <https://doi.org/10.23939/semi2022.02.020> (дата звернення: 21.11.2024)

11. Цвігун А., Семисал А. Організаційно-економічні засади реалізації молока переробним підприємствам в умовах воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2023. № 33 (4). С. 74–81. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/5907/6565657307> (дата звернення: 21.11.2024)

12. Тулуш Л. Молочна галузь за воєнного стану. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2023/10/25/leonid-tulush-zaviduvach-viddilunnts-iae-molochna-galuz-zavoyennogo-stanu> (дата звернення: 21.11.2024)

13. Dairy Market Review: Emerging trends and outlook in 2023. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/68f7f25d-b3cb-418e-b04d-5708e5bcea1e/content> (дата звернення: 10.11.2024)

14. Ібатулін М.І., Артимонова І.В., Свиноус Н.І., Сіра Ю.В. Економічні аспекти функціонування ринку молока та молокопродуктів в умовах запровадження військового стану в країні. *Інноваційна економіка*. 2022. № 2–3. С. 5–10. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/955/1034> (дата звернення: 16.11.2024)

15. Шпичак О.М. Організаційно-економічні проблеми виробництва молока в Україні та їх вирішення. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 24–40. URL: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-4-2021> (дата звернення: 10.11.2024)

#### REFERENCES:

1. Zbytky, vtraty ta potreby silskoho gospodarstva cherez povnomasshtabne vtornennia [Damage, losses and agricultural needs due to full-scale invasion]. Available at: [https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3\\_ukr.pdf](https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf) (accessed November 10, 2024)

2. Molochna haluz: vyklyky u prohnozy [Dairy industry: challenges and forecasts]. Available at: <https://agrotimes.ua/article/molochna-galuz-vyklyky-j-prognozy/> (accessed November 10, 2024)

3. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed November 12, 2024)

4. Vplyv viiny na molochnu haluz Ukrainy: zbytky, vtraty ta vyklyky v umovakh konfliktu [The impact of the war on the dairy industry of Ukraine: losses, and challenges in conflict conditions]. Available at: <https://zaborona.com/vplyv-viiny-na-molochnu-galuzukrayiny-zbytky-vtraty-ta-vyklyky/> (accessed November 08, 2024)

5. Do Vsesvitnoho dnia moloka – onovlena Molochna karta Ukrainy 2024 [For World Milk Day, the Milk Map of Ukraine 2024 has been updated]. Available at: <https://avm-ua.org/uk/post/do-vsesvitnogo-dna-moloka-onovlena-molochna-karta-ukraini-2024> (accessed November 16, 2024)

6. Analychni doslidzhennia tsinovykh tendentsii u sferi zakupivli velykoi rohatoi khudoby, svynei i moloka v Ukraini ta krainakh YeS [Analytical research into price trends in the procurement of cattle, pigs and milk in Ukraine and EU countries]. Available at: <https://uapp.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/zakupivelnii-cini-na-vrh-svinej-moloko-u-zhovtni-2024.pdf>. (accessed November 14, 2024)

7. Serednia tsina na moloko u deiakykh krainakh svitu [Average price of milk in some countries of the world]. Available at: <http://milkua.info/uk> (accessed November 22, 2024)

8. Chastka ekstra-gatunku roste v strukturі pererobky moloka [The share of extra-grade milk is growing in the structure of milk processing]. Available at: <https://avm-ua.org/uk/post/castka-ekstra-gatunku-roste-v-strukturі-pererobki-moloka> (accessed November 24, 2024)

9. Ivchenko V.M., Zirzak O.S., Soloshonok A.L., Polonska O.M. (2024) Tendentsii rozvytku molochnoho rynku Ukrainy v umovakh sohodennia [Trends in the development of the Ukrainian dairy market in today's conditions]. *Food Industry Economics*, vol. 16 (1), pp. 13–25. Available at: <https://journals.ontu.edu.ua/index.php/fie/article/view/2887/3036> (accessed November 16, 2024)

10. Hladii M.R., Prosovykh O.P. (2022). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku molochnoi haluzi Ukrainy [Current state and prospects for the development of the dairy industry of Ukraine]. *Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika" Seriya "Problemy ekonomiky ta upravlinnia"*, vol. 6 (2), pp. 20–31. Available at: <https://doi.org/10.23939/semi2022.02.020> (accessed November 21, 2024)

11. Tsvihun A., Semysal A. (2023) Orhanizatsiino-ekonomichni zasady realizatsii moloka pererobnym pidpriemstvami v umovakh voiennoho stanu. [Organizational and economic principles of selling milk to processing enterprises under martial law]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 33 (4), pp. 74–81. Available at: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/5907/6565657307> (accessed November 21, 2024)

12. Tulush L. Molochna haluz za voiennoho stanu. [The dairy industry under martial law]. Available at: <https://infagro.com.ua/ua/2023/10/25/leonid-tulush-zaviduvach-viddilunnts-iae-molochna-galuz-zavoyennogo-stanu> (accessed November 21, 2024)

13. DairyMarketReview: Emerging trends and outlook in 2023. Available at: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/68f7f25d-b3cb-418e-b04d-5708e5bcea1e/content>. (accessed November 10, 2024)

14. Ibatullin M.I., Artimonova I.V., Svynous N.I., Sira Yu.V. (2022). Ekonomichni aspekty funktsionuvannia rynku moloka ta molokoproduktiv v umovakh zaprovadzhennia viiskovoho stanu v kraini [Economic aspects of the functioning of the milk and dairy products market in the context of the introduction of martial law in the country]. *Innovatsiina ekonomika*, vol. 2–3, pp. 5–10. Available at: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/955/1034> (accessed November 16, 2024)

15. Shpychak O.M. (2021). Orhanizatsiino-ekonomichni problemy vyrobnytstva moloka v Ukraini ta yikh vyrishennia. [Organizational and economic problems of milk production in Ukraine and their solutions]. *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 24–40. Available at: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-28-4-2021> (accessed November 10, 2024)